

YU ISSN 0350-185x

UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLVI

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан-Премк, др Ирена Грицкат, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Радослав Катичић, Блаже Конески, др Тине Логар,
др Александар Младеновић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан,
др Живојин Станојчић, др Драго Ђупић, др Егон Фекете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1990

DANKO ŠIPKA
(Sarajevo)

OBRADA HOMONIMIJE U RJEČNICIMA SRPSKOHRVATSKOG JEZIKA

1.1. Ovaj se rad sastoji od dva dijela: u prvom se prikazuje razvoj obrade homonimije u rječnicima srpskohrvatskog jezika, a u drugom daje pregled obrade po tipu.

1.2. U izbor su ušli štampani rječnici koji predstavljaju većinu vremen-skih perioda, teritorija i rječničkih tipova. (O kojim se rječnicima konkretno radi, može se vidjeti iz spiska na kraju.) U prvom dijelu predočavam o građu analiziranih rječnika, a u drugom se samo upućuje na rječnike bez predočavanja građe.

1.3. Postoji više ciljeva posmatranja obrade homonima. Pošto se radovi o homonimima u našem jeziku javljaju odnedavno i budući da ih ni danas nema mnogo, obrada homonima u rječnicima može da pokaže različita shvatanja o homonimima kod raznih autora u raznim vremenima. Analiza pokazuje i zavisnost obrade homonima od tipa rječnika ili autorovog shvatanja pojave. Uz to, može se vidjeti i variranje homonimske mase u zavisnosti od perioda u kome je rječnik nastao i građe na kojoj se zasniva.

1.4. Ovdje ćemo koristiti grubo određenu terminologiju, pošto preciznija određenja u ovakvom tipu rada nisu ni potrebna. Tako pod *polisemijom* podrazumijevamo više značenja jedne riječi (npr. *baba* — 1. starica, 2. majčina ili očeva majka i sl.), *paronimija* je pojava iste forme kod riječi različite gramatičke kategorije, a bliskog značenja (*dobro* — imenica i prilog), a *homonimija* je podudaranje formi više različitih riječi, i to *puna homonimija* — podudaranje svih formi i u pismu i u govoru (*atlas*² — zbirka karata i *atlas*² — tkanina), *homofonija* — podudaranje samo nekih formi (*biti*, *bijem* i *biti*, *budem*), *homofonija* — podudaranje samo u govoru (*Kadžić* i *Kačić*), te *homografija* — podudaranje samo u pismu (*lūk* i *lúk*).

2. Razvoj obrade homonimije

2.0. Obrada homonimije biće u ovom dijelu promatrana vremenski (po vijekovima). Kao početak leksikografije srpskohrvatskog jezika uzimamo

Vrančičev rječnik (v. Vrančič), prvi štampani rječnik koji sadrži jedan idiom tog jezika. Analizu završavamo s krajem 19. vijeka. U ovom dijelu treba odgovoriti na tri osnovna pitanja:

- a) da li su u rječniku razgraničeni članovi homonimskog gnijezda,
- b) da li je homonimija razgraničena od srodnih pojava, prvenstveno od polisemije, i
- c) da li su međusobno razgraničeni tipovi homonimskog odnosa.

16. vijek

2.1. U ovom periodu štampan je samo Vrančičev rječnik (v. Vrančič), pa je on i jedini pokazatelj shvatanja homonimije na početku srpskohrvatske leksikografske vertikale.

Sljedeći elementi strukture ovog rječnika bitni su za mogućnosti određenja homonimije:

- a) alfabetiranje po latinskim odrednicama, srpskohrvatski idiom je u poziciji *L₄*,
- b) nenavođenje dodatnih informacija (npr. akcenatskih znakova, drugih paradigmatiskih formi) uz čakavske odrednice.

Alfabetiranje po latinskim odrednicama uslovljava da je mogućnost razgraničenja homonimije od polisemije najveća za latinski jezik. To je Vrančič i iskoristio — homonimiju bilježi kao dvije zasebne odrednice, pri čemu se, uz latinske homoforme daju pored osnovnih i drugi oblici paradigme, a polisemiju kao jednu odrednicu kojoj odgovara više odrednica drugih jezika u istom nizu. To se vidi iz primjera homonimičnih leksema *ius* — juha i *ius* — pravda (str. 56), te *saltus* — skok i *saltus* — šuma (93), homoforni *malus* — jabuka i *malus, a, um* — zao (59), te *palus, udis* — blato i *palus, li* — kolac (73) i, konačno, polisemične lekseme *bellum* — rat, boj (13). Dakle, latinske odrednice jasno pokazuju da je Vrančič razlikovao homonimiju od polisemije.

Kod čakavskih odrednica homonimija se mogla razgraničiti od polisemije rasporedom odrednica samo u veoma rijetkim situacijama kada su dva latinska ekvivalenta čakavskih značenja takve fonetske strukture da su jedna do druge. Tako je u primjeru gdje polisemičnoj leksemi *nadokladanye* odgovaraju latinske *auctarium* (prilog) i *auctio* (dražba). U svim drugim slučajevima razlika se može samo rekonstruisati na osnovu sinonima uz jedan član para, npr. *pod* (74) — *tlo, pod* (102), *dim* (40) — *dim, velim* (49); ili uz oba *lugh, popely* (19) — *luugh, gay* (57). Uz ovo, autor je grafičjom međusobno razlikovao članove homografskih gnijezda, što se vidi iz primjera *duugh* (26) — *dugh* (57) i *paas* (19) i *pas* (16). Homotone i homoforme nisu mogle biti razgraničene.

Dakle, već u prvom našem štampanom rječniku nazire se ideja razlikovanja homonimije i polisemije, koja, usljed opšte nerazvijenosti leksikografske obrade nije mogla biti striktno provedena.

17. vijek

2.2.0. Posmatračemo dva rječnika — Mikaljin i Habledićev. Postoje dvije bitne crte koje povezuju ove rječnike:

- a) u poziciji L_1 nalazi se idiom srpskohrvatskog jezika,
- b) svako značenje ili pojavljivanje lekseme u sintagmi bilježi se zasebnom odrednicom.

Tako značaj prve činjenice biva potvrđen drugom, pa o razgraničenju homonimije od polisemije ne možemo govoriti ni u jednom od ova dva rječnika.

2.2.1. Za Mikaljin rječnik specifično je to što se dodatne gramatičke informacije daju samo za pridjeve (nastavak ženskog i srednjeg roda), što se odrednice bilježe velikim ili malim početnim slovom bez sistema i što postoje dva akcentska znaka (' i `), a da se dužina vokala bilježi i geminiranim postvokalskim konsonantom. Sve ove činjenice bitno utiču na obradu homonimije, a na njenu masu utiče i to što je rječnik zasnovan pretežno na štokavskoj leksici. Tako nalazimo razgraničene homografe — *lúk, cargljeni i lúk za strigljati* (403) i homoforme — *bitti: imati bitje i Bitti: izbitti* (16–17).

2.2.2. Habledić bilježi glagole u prezentu, a bazira se uglavnom na kajkavskoj leksici, što utiče da se homonimska masa razlikuje od Mikaljine. Bilježi se dužina vokala, pa se tako mogu razlikovati homografi, a homoforme se mogu razgraničiti samo kod pridjeva, jer se jedino uz njih navode drugi paradigmatiski oblici osim osnovnog rječničkog. To se vidi iz primjera *luk i lúk za strelyanye* (i2) i *dug, ga, go longus, a, um i dúg debitum* (d1).

2.2.3. Dakle, 17. vijek donosi neke novine u razlučivanju članova homografskih i homoformskih gnijezda, ali ne i u razlikovanju homonimije od srodnih brojeva.

18. vijek

2.3.0. U ovom se vijeku javljaju tri štampana rječnika — Belostenčev (v. Belostenec), Jambrešićev (v. Jambrešić) i Della Bellin (v. Della Bella). Postoji nekoliko bitnih osobina koje povezuju Belostenčev i Jambrešićev rječnik. Radi se u oba slučaja o dvosmjernim rječnicima, pa u oba rječnika postoji dio u kome je alfabetiranje izvršeno po idiomima srpskohrvatskog jezika. Za razliku od ta dva, Della Bellin rječnik alfabetiran je po talijanskim odrednicama, a srpskohrvatski idiom je na poziciji L_3 . Razlika je u tome što Della Bellin bilježi glagole u infinitivu, a druga dva rječnika u prvom licu singulara prezenta, što uvjetuje razliku u zabilježenoj homonimskoj masi. Pogledajmo kako je u svakom od rječnika bilježena homonimska masa.

2.3.1. Belostenec ne koristi mogućnost da homonime zabilježi kao dvije, a polisemične lekseme pod jednom odrednicom. U rječniku nalazimo primjere da se i jedno i drugo bilježi na oba načina. Homonimi se bilježe kao dvije odrednice u slučaju *Szvet. Sanctus i Szvet. Mundus* (526), a pod jednom u primjeru *Grád v. Tucha 2. Grád [D.] Tvargya* (114). I polisemija se bilježi čas pod jednom odrednicom: *Bàba, sztarcica, Sztárka [Scl.] Baka. Anus, ús, Vetula*

... 2. *Bàba po otczu, ali po matere* ... 3. *Bàba puporezna* (4–5), a čas po dvije: *Glavní, na, no Capitolis, le i Glavní, na, no, pervi, poglavni* (105). Iz primjera *Szvet i Grad* vidi se da su homografi razgraničavani. Primjer *Szvet* ujedno pokazuje nerazgraničavanje dobrog dijela homoforni. Pošto se sve odrednice bilježe velikim početnim slovom, dobar dio homotona ostao je nerazgraničen: *Jaycze, Grad i Jaycze [D.] Jaje. Ovum, vi* (137). Primjer *Dim. Fumus, mi 2. dim. dico* (72) pokazuje specifičnost homonimske mase usljed bilježenja glagola u prezentu.

2.3.2. Građa pokazuje da Jambrešić ne razlikuje homonime od srodnih pojava. Tako su u primjerima *Luk beli Luk divji Lúk nebeszki Lúk za strelyanye* (i) na isti način zabilježeni homonimski odnos između leksema *Luk* i *Lúk*, kao i dva značenja ove druge lekseme. I više značenja riječi *Baba* zabilježene su kao posebne odrednice — *Baba v. Vetula. Anus, Baba mati otcza moga, ali mater v. Avia, Baba pupkorezna v. obstetrix.* (i), kao i homonimične lekseme *Lug, v. Lixivium i Lug loza v. Saltus, Sivla* (i). Iz primjera *Pász v. Cingulum i Pasz v. Canis* (i), ili *Dug v. Longus i Dúg v. Debitum* vidi se da je autor razlikovao članove homografskih parova. Posljednji primjer ujedno pokazuje nerazlikovanje homoforni. Stanje je slično i u latinskom rječniku, gdje se homonimi i značenja jedne polisemične lekseme bilježe kao jedna odrednica — *Jūs, jūris 1. Pravda, Pravicza. Das Recht ... 2. Oblaszt, 3. Juha, Chorba* (456) — dvije homonimične lekseme i *Cêles, etis, m. Gell Bêrzecz kony ... 2. na bêrzom konyu vojnik* — jedna (97). Jedina razlika je u tome što su razgraničene homoforme i što se homoforme i homografi uvijek daju kao zasebne odrednice, kako je u primjerima *Målum, i, n. Cic. Jabuka i Målum, i, n. Cic. Zlo i Målum! Interjectio* (532) ili *Pålua, i, m. i Pålus, udis, f.* (602).

2.3.3. Analiza italijanskih primjera pokazuje da je Della Bella bilježio homonimiju i razgraničavao je tako što je homonimične lekseme davao kao dvije zasebne odrednice, a polisemičnost lekseme obrađivao pod jednom odrednicom. Primjer *notare* (II 143–4) dobra je ilustracija za oba postupka. Uz prvu odrednicu *notare* autor poslije opisne definicije na talijanskom i latinskog ekvivalenta daje štokavsku leksemu *plivati, plivam, plivaosam*. Druga odrednica *notare*, odnosno drugi član homonimskog para, polisemična je leksema. Uz nju se daju — za prvo značenje: talijanski sinonim (*fegnare*), latinski ekvivalent (*noto, as*) i štokavska značenja *bigljezciti, zabigljezciti, zlamenovati*, upućuje se na odrednicu *annotare* (uz koju stoje štokavske lekseme *bigljezciti, zabigljezciti, zlamenovati*), uz drugo značenje upućuje se na odrednicu *considerare*, gdje nalazimo, poslije talijanske opisne definicije i latinskog adekvata, štokavske adekvate *smiscgljati sto alliti na sto*, uz treće značenje daju se štokavska značenja *upaziti, paziti, zarcjati*. U štokavskim odrednicama homonimija nije mogla biti ovako razgraničena od polisemije, a najpouzdaniji kriterij za međusobno razgraničavanje članova homonimskog gnijezda su sinonimi koji se navode uz pojedine lekseme. Tip i obim ovog rječnika pružaju u tom pogledu velike mogućnosti. Tako uz *lugh* stoji *pepeo* (I 200), a uz *lug dubrava, gora, gay* (II 316). Homoforme se razlikuju po tome što se uz osnovni oblik navodi i neka fleksijska forma, ili se naznačuje o kojoj se vrsti riječi radi (ovo posljednje za nepromjenjive riječi). Tako se uz imenicu *tezcjak* navodi genitivni završetak

aka i oznaka roda *m.* (160), a uz pridjev *tezjak* navode se oblici ženskog i srednjeg roda *tezcka* i *tezcko* (I 378). Uz prijedlog *pod* navedena je (uz talijansku odrednicu) oznaka *prepos.* (I 343), a uz imenicu *pood* navodi se genitivni oblik *poda* i oznaka roda *m.* U grafiji treba razlikovati obilježavanje kvantiteta vokala od različitog pisanja konsonanata koje ne utiče na dužinu vokala. U prvom slučaju radi se o razgraničavanju leksema koje su danas homografi. To je autor radio na dva načina: a) udvajanjem vokala (tako se označava njegova dužina) i b) udvajanjem konsonanata u postvokalskoj poziciji (tako se obilježava kraćina prethodnog vokala). Prva mogućnost iskorištena je u primjeru *paas* (I 210) i *pas* (I 179), a druga u primjeru *gradd* (II 381) i *grad* (I 212). Ovo, međutim, nije dosljedno — imenica *težak* i pridjev *težak* zabilježeni su isto: *tezjak* (I 60 i I 378). Drugi slučaj, različito pisanje konsonanata bez uticaja na vokale nije iskorišten za razgraničenje punih homonima nego je posljedica nesredene grafije. Ima primjera gdje je konsonant u jednoj leksemi gnijezda udvojen: na primjer, *biti* (I 319) — značenje je „postojati“ i *bitti* (I 145) — značenje je „tući“, u nekim primjerima jednom članu para dodat je konsonant — kao *lugh* (I 200), u značenju „pepeo“ i *lug* (II 316) u značenju „gaj“, ali ima i takvih slučajeva gdje su puni homonimi napisani istovjetno, kao, na primjer *pako*, *kla* (II 31), u značenju „pakao“ i *pako*, *kla* (II 185) u značenju „smola“, „katran“. Kao sredstvo za razgraničavanje više značenja jedne lekseme poslužili su sinonimi koji se navode uz svako novo značenje. Tako se uz imenicu *bitje* (u značenju „suština“) navode sinonimi *narav*, *bichje* i *bistvo* (I 319), a uz istu imenicu u značenju „materija“ *sucjanstvo*, *bistvo*, *sucjanos* (II 373). Autor je imao sluha i za razgraničavanje finih preliva značenja, što pokazuje leksema *grjeh* (I 269) u značenju „zločinstvo“ i (I 314) u značenju „sagrešenje“. Polisemičnost je, dakle, obilježavana sinonimima — kao i puna homonimičnost leksema.

2.3.4. Na kraju se može reći da je 18. vijek donio dva rječnika (Bestostenčev i Jambrešićev), koja, iako im je to njihova struktura omogućila, nisu razgraničila homonimiju i polisemiju u idiomima srpskohrvatskog jezika, i jedan (Della Bellin), koji nije mogao rasporedom građe razlučiti homonimiju od polisemije srpskohrvatskog idioma, ali se na osnovu italijanskog jezika vidi da su mu te dvije pojave bile poznate. Što se tiče izdvajanja podvrsta homonimije i međusobnog razgraničenja leksema u tom odnosu, u sva tri rječnika razgraničavani su homografi.

19. vijek

2.4.0. Uzeli smo u posmatranje sedam rječnika. U samo jednom od njih, Mažuranić-Užarevićevom (v. Mažuranić) srpskohrvatski idiom nije na poziciji *L₁*, a u svim ostalim (v. Voltić, Stulli, Vuk, Šulek, JAZU, Broz-Iveković) jeste. Dakle, najveći broj rječnika ima mogućnosti razgraničavanja homonimije od polisemije rasporedom građe.

2.4.1. Teško da se kod Voltića bilo šta može tvrditi kad je u pitanju obilježavanje homonimskih parova i njihovo razgraničavanje od polisemičnih leksema. Naime, u većini slučajeva homonimi se bilježe kao dvije odrednice, a polisemične lekseme kao jedna, ali postoje i primjeri u kojima su homoni-

mične lekseme zabilježene pod jednom odrednicom, čime se razgrađuje sistem bilježenja. Tako su homonimi zabilježeni kao dvije odrednice u primjerima *Luka, ke f. — porto — Seehafen m.* i *Luka, ke f. — bosaglia — Gehölze* (220), *Mast, ti f. — unguento, untume — Salbe f, das Fett i Mast, ti f. — colore, tinta, mistura per tingere — Farbe f.* (228), te *Sud, da m. parezze, e tribunale — Urtheil n., Gericht i Sud, da m. — vasso, Gefäss n.* (509), dok se u primjeru *Kosa, se f. značenja aufgeschlagenes Haar i Sichel* (184) daju pod istom odrednicom, kao i značenja *Waschlauge, Wald i Pflug* pod odrednicom *Lug, ga m.* (220). Polisemija se daje pod jednom odrednicom, što se vidi iz primjera *Jezik, ka m. lingua, e linguaggio — Zunge f. u. Sprache* (107) ili *List, ta m. — foglia, foglio, e lettera — Laube n. u. Brief* (211). Iz ovih primjera ujedno se vidi da je polisemija razgraničavana od sinonimije i dubletnosti tako što je između sinonima stavljen zarez, a između različitih značenja *e* (u talijanskom) i *u*. (u njemačkom). Homoforme i homografi daju se dosljedno kao dvije odrednice. Tako se homoforme bilježe u primjerima *Dan, na, no — dato, consegnato — gegeben i Dan, na m. Dan, dneva m. giorno, di, tempo — Tag, m.* (34). (Dvije deklinacije imenice *dan* navode se kao dvije zasebne odrednice i spajaju klamarima sa talijanskim i njemačkim ekvivalentima, iz čega se vidi kako su morfološki dubleti razgraničavani od homoforma.) I homografi se bilježe kao zasebne odrednice, ali se akcentat obilježava nedosljedno. Dužina vokala nekad se uopšte ne bilježi, na primjer: *Luk, ka m. scalonga — Schlotte f. i Luk, ka m. — arco, archetto — Bogen m.* (220), nekad se bilježi udvojenim vokalom, na primjer: *Paas, sa m. — cintura, cintolo — Gürtel i Pas, sa m. — cane — Hund m.* (367, 372), nekad se dužina obilježava jednim znakom: *Grad, da m. granndine, granuola — Hagel, m. i Grád, da m. — città — Stadt f.* (74), a nekad drugim: *Most, ta m, — mosto — Most m. i Mōst, ta m. — ponte — Brücke f.* (249). Zanimljivo je da tamo gdje se dužina obilježava udvojenim vokalima odrednice obično neće biti navedene jedna do druge. Autor koristi i udvojeni konsonant da obilježi kratki silazni akcentat prethodnog vokala, na primjer: *Muka, ke f. — farina — Mehl. n. i Mukka, ke f. passione, pena, tornamento — Leiden n.* (252–3). Tako se na osnovu analize Voltičevog rječnika može zaključiti sljedeće: Homonimska masa je specifična budući da se unutar „ilirskog jezika“ unose riječi iz više idioma, autor je bilježio homonimiju i razgraničavao je od polisemije nedosljedno, homoforme su dosljedno bilježene kao dvije odrednice i razgraničavane, a homografi se bilježe kao dvije odrednice, ali je njihovo međusobno lučenje nedosljedno, homotone nisu mogle biti zabilježene jer se sve domaće odrednice bilježe velikim inicijalom.

2.4.2. Od tri Stullijeva leksikona za nas je zanimljivo *Rječosložje*, gdje je srpskohrvatski idiom na poziciji L_1 . Građa iz tog rječnika pokazuje da su kao dvije odrednice dosljedno bilježeni homografi, homoforme i paronimi, dok su polisemične i homonimične lekseme, uz neke izuzetke, navodene pod jednom odrednicom. Tako su kao dvije odrednice i uz međusobno razgraničenje date homoforme *pòd (prep.) i pòd, òda, m.* (II 43), *bitti, jesam, biosam i bitti, iem, iosam* (I 28) ili *Ar, ra m. i Ar, adv.* (3). Na isti način daju se i paronimi *Dobro, adv. i Dobro, obra, n.* (I 120) ili *Gospòdski, a, o i Gospòdski, Na gospodsku* (I 188). Kao dvije odrednice zabilježene su i homografe *Grád, áda m. i Grád, ádda m.* (I 191). *Lùk, lùka i Luk, ùka* (I 393) ili *Mùka, e, f. i Mukka, e, f.* (I 453). Posljednji

primjer pokazuje da je kao dodatno sredstvo za bilježenje akcenta korišten udvojeni konsonant iza vokala (obilježava kratkosilazni akcentat). I slučajevi morfoloških varijanata odnosno jednokorjenih dubleta bilježeni su kao dvije odrednice, ali su obje varijante klamarima spajane s jednim tumačenjem, kako je u slučaju varijanata *Sudac, udca, m., Sudacsac, acsa, m. i Sudak, ka m.* (II 397). Polisemične lekseme dosljedno se bilježe pod jednom odrednicom, što pokazuju primjeri *List, ista, m. Gjorg. foglio, foglia, pagina carta, lettera, folium, bracteolo, pagina, charta, epistola* (I 382) ili *Mūx, ūxa, m. Zlat. uomo, marito, vir, homo* (I 454). Na isti način bilježe se i homonimične lekseme, kao *Mír, íra m. u značenjima mondo, mundus i paoe, pax* (I 426), *Luka, e, f. Hob. selva, silva, Ekt. porto, portus* (I 399) *Lūg, ūga, m. Gjorg. cenere, cinus, Gund. bosco, selva, nemus, silva* (I 398). No, u bilježenju punih homonima postoje i nedosljednosti, koje razgrađuju sistem bilježenja. Tako su kao dvije odrednice zabilježene *Lira, e, f. oruđe skladnopjetno* i *Lira, e, f. pjenez* (I 381), ili *Sūdac, ūdca, m. giudice, judex* i *Sūdac, ūdca m. mali sud, vasetto* (II 397). Moguće je, doduše, ove nedosljednosti tumačiti time da je u prvom slučaju izostalo bilježenje akcenta, a u drugom se daju dvije odrednice jer *Sudac* u značenju 'mali sud' ima dublete. Na kraju možemo zaključiti: homonimi se u ovom rječniku ne izdvajaju na osnovu značenja, nego na osnovu forme — ukoliko se lekseme podudaraju u gramatičkim obilježjima i akcenatskom liku, biće zabilježene kao jedna odrednica bilo da se radi o homonimima ili polisemičnim leksemama, ukoliko se nešto od toga razlikuje, biće navedene dvije odrednice; homografi se razgraničavaju akcentom, homoforme navođenjem drugih oblika i naznakama o gramatičkim obilježjima, a većina homotona ne bilježi se stoga što se odrednice daju inicijalom.

2.4.3. U pogovoru fototipskom izdanju Karadžićevog rječnika iz 1818. Pavle Ivić daje sljedeću sliku stanja obrade homonima i rječniku: „Način obrade značenja u Rječniku ima samo jednu osetniju slabost: nerazlikovanje značenjskih nijansa iste reči ('polisemije' po terminologiji današnje lingvistike) od glasovnog poklapanja reči sasvim različitih po značenju (homonimije). Tako su npr. od rečju *kum* 'kršteni kum' i 'vjenčani kum' izneseni na isti način kao i značenja 'oboriti' i 'pohvaliti' kod reči *povaliti* (gde su se dve potpuno nesrodne reči slučajno poklopile zahvaljujući ispadanju *h*) ili kao *kupa* u značenju 'čaša', i *Kupa* 'voda u Rvackoj'“ (str. 93). Ovo je tačno ukoliko se posmatra samo odnos punih homonima i polisemičnih leksema. Vuk zaista ne razlikuje te dvije kategorije, ali pravi razliku na osnovu drugog kriterija. Kao dvije zasebne odrednice on bilježi homoforme i homografe, a na isti način bilježi i paronime. Tako dobijamo situaciju da su na jednoj strani izdvojeni puni homonimi i polisemične lekseme (oboje se bilježi pod jednom odrednicom, a značenje se razdvaja ciframa iza nje), dok su na drugoj strani kao dvije odrednice obilježeni homografi, homoforme i paronimi. Vidimo, dakle, da tu kriterij mogućnosti pronalaženja zajedničkog imenitelja za značenja ne igra nikakvu ulogu. Ipak, ne možemo reći da je podjela vršena nasumice, bez ikakvog kriterija. Osnovni kriterij podjele je to da li se na formalnom planu javlja ikakva razlika među leksemama. Dakle, ako se lekseme sistemski razlikuju (na morfološkom i/ili prozodijskom planu) one će biti u rječnik uvrštene kao dvije zasebne odrednice. Morfološke i prozodijske varijante

iste lekseme bilježi drukčije od ove grupe, što je još jedna potvrda da sistem razgraničavanja postoji. Ilustrovaćemo ove konstatacije primjerima. U prvom izdanju rječnika kao dvije odrednice obrađuju se homoforme *Biti, bijem* i *Biti, budem* (33), *Dovesti, vedem* i *Dovesti, vezem* (133), kao i glagoli *Zavesti* (182), *Odvesti* (491), *Povesti* (570), *Izvesti* (242). I imenice veoma često čine homofornni par: *More, n.* i *More! interject.* (412), *Oko, n* i *Oko, praep.* (503), *Jova, f.* i *Jova, m.* (287), *Vran, m.* i *Vran, na, no* (80) i slično. Na isti način obilježeni su i paronimi *Dobro* — kao imenica i prilog (133) ili *Zlo* — takođe kao imenica i prilog (232–3). Kao dvije odrednice bilježe se i homografi, na primjer: *Grâd* i *Grâd* (106), *Pâra* i *Pâra* (542). Vuk bilježi homografe zasebno čak i kada razlika ne dolazi do izraza u nominativu nego u nekom drugom padežu, na primjer: *Lûg, lûga* i *Lûg, lûga* (374). Nerijetko se u paru javlja istovremeno i homofornija i homografija, na primjer *Dûg, m* i *Dûg, ga, go* (152) ili *Vřci, vrgnem* i *Vřci vřšem* (87). Varijante iste lekseme navode se drukčije — ili su navedene kao dvije odrednice ili spojene vitičastom zagradom, kao *Âna* i *Âna* (7), *Oglédati, am, v. impf.* i *Ogledati, am, v. pf.* (486) ili se varijante navode u zagradi uz odrednicu, na primjer *ôdâtîlê (ôdâtîlê, ôdâtîlê)* (490). Kao primjeri za navođenje punih homonima i polisemičnih leksema mogu poslužiti oni koje navodi Ivić. U bilježenju postoje i neke nedosljednosti. Tako su homografi *Mîriti, mîrim* i *Mîriti, mîrim* (402) navedeni pod istom odrednicom, dok se puni homonimi *Vêk, m* (=stoljeće) i *Vêk, m.* (=kozji glas) navode (64) kao zasebne odrednice (zato što vek u značenju 'kozji glas' ima dublet *Veka*, s kojim je povezan vitičastom zagradom). Odrednica *miriti* ujedno nam pokazuje da je tehnički bilo moguće bilježiti i homografe, odnosno homoforme unutar jedne odrednice. To, dalje, znači da na ovakav način bilježenja Vuk nije bio primoran, nego je to posljedica specifičnog stava o homonimiji. U nedosljednosti bi spadala i činjenica da su pridjevi i prilozi na *-ski* bilježeni pod jednom odrednicom, na primjer *Gospodski* (105), *Srpski* (789) i slično. Ovdje je, dakle, odstupljeno od uobičajenog načina bilježenja paronima. Drugo izdanje rječnika ne donosi promjene u osnovnom opredjeljenju. Dešavaju se promjene samo u nekim pojedinačnim slučajevima, na primjer pisanjem glasa *h* gdje mu je po etimologiji mjesto neki su parovi uklonjeni, a neki, opet, uspostavljeni. I u trećem izdanju nastavljena je praksa iz prvog, s tim što su pred zasebne odrednice (homografe, homoforme i paronime) stavljeni brojevi. Priređivači ovaj postupak i obrazlažu u Predgovoru (na strani XXI), pa tako dobijamo još jednu potvrdu da je način bilježenja homonimije posljedica stava, a ne slučajnost: „... vidi se i da je ciframa 1., 2., 3. itd. (u uglastoj zagradi) ispred reči označivana razlika među omonimima, jer su oni na taj način isticani i u azbučnom redu, samo što tu cifre nisu stavljane u uglaste zagrade: da je svaki takav dodatak sada nov, jasno je kad se kaže da u II izdanju nigde nije bilo cifara, te se razlika morala hvatati ili po akcentu: âk i âk, âman i âmân ... ili po drugim oblicima tih reči bñnja, f. i bñnja, m. vâr, m. i vâr, f. ...“. Time što bilježi velikim početnim slovom riječi koje se i inače tako pišu treće izdanje rječnika razlikuje primjere iz najbrojnije grupe homotona. U prvom izdanju, naime, sve se odrednice bilježe velikim početnim slovom, a u drugom verzalom. Homotone se, inače, bilježe kao dvije odrednice samo ako su u sprezi sa različitim akcentom ili oblicima para. Ovo je sasvim razumljivo, budući da

se u prva dva izdanja ovi parovi ni po čemu nisu razlikovali od drugih. Kao primjer mogu poslužiti lekseme *bratić* (*Bratić*), gdje su članovi para navedeni pod jednom odrednicom (I 46, II 40, II 41) te *vîd* i *Vîd* (dvije odrednice) (I 65, II 59, III 61). Tako možemo zaključiti: postoje pouzdani dokazi da je Karadžić homonimiju i srodne pojave klasifikovao na osnovu kriterija forme, a ne značenja; homoforme i homografi dosljedno su razgraničavani u sva tri, a homotone samo u trećem izdanju rječnika.

2.4.5. Analiza njemačkih odrednica rod Mažuranića i Užarevića pokazuje da su puni homonimi i paronimi bilježeni kao dvije odrednice, a polisemične lekseme kao jedna. Pri tome, višeznačnost lekseme razgraničavana je od dvostruke definicije sinonimima tako što je prvo odvajano tačkom i zarezom, a drugo samo zarezom. Razgraničavani su i članovi homofornskih parova. Bilježenje punih homonima kao dvije odrednice vidi se iz primjera *Schauer, m. suša, krov, Schauer, m. (vom Regen), grad, tuča plaha, plahovita kiša, Schauer, m. gledalac, gledatelj* (308) ili *Borg, m. bravac, uškopljeno prase* i *Borg, m. poček, vera zajam* (108). Homoforme se bilježe na isti način, s tim što se iz gramatičke obrade vidi razlika u formi — *Weg, m. put cesta, drum staza* i *Weg, interj. ba odatle, otale* (427) ili *Haft, f. sužanjstvo, tamnica, apsa* i *Haft, m. petlja, kopča* (202). Iz posljednjeg primjera vidi se i kako je polisemija razlikovana od sinonimskih definicija. Obrada polisemičnih leksema vidi se i iz primjera *Kohl, m. broskva, kupus, kelj* (233). Paronimi se navode kao dvije odrednice, što se vidi iz primjera *Schlagen, v. ... biti, udarati, tući* i *Schlagen, n. bijenje, udaranje, kucanje* (313). Domaće homoforme i homografi obično se jednako bilježe. Tako se jednako bilježi *dug* pod *Schuld* (322) i *dug* pod *Lang* (243) ili *težak* pod *Schwierig* i *težak* (327) pod *Bauer* (73). U oba slučaja radi se o leksemama koje su istovremeno homoforme i homografi. Postoje, doduše, i neki primjeri gdje se luče članovi homografskog para, kako je u slučaju *gråd* pod *Schauer* (vom Regen) (308) i *grad* pod *Stadt* (341). Homotone se razlikuju grafijom — *luka* pod *Hafen* (201) i *Luka* pod *Lucca* (479). Na osnovu svega možemo reći: Mažuranić i Užarević razlikuju homonimiju i polisemiju onako kako je to i danas uobičajeno, što se vidi iz njemačkih odrednica; homonimija naših odrednica nije, usljed nepostojanja specifičnih sredstava za obiježavanje homonimskog odnosa, mogla biti odvojena od polisemije; naši homografi rijetko se luče međusobno, a homoforme nikako; naše homotone međusobno se razlikuju.

2.4.6. U Šulekovom se rječniku kao dvije odrednice bilježe slučajevi međujezičke homonimije, kao i primjeru *Bar, merc. v. Baar* i *Bár, chem. Barium* (72) ili *Grad, phys. (tuča, led)* i *Grad ggr. phys. math. astr. lat. gradus, stupanj (stepen)* (367) — radi se o homonimiji između njemačkih odrednica (štampanih goticom) i naših (štampanih latinicom). Kao dvije odrednice bilježe se i paronimi — *Biel, bot. lat. albus, weis* i *Biel, (f) v. Bjelina* (94) ili *Kâmen, arch. (coll kamenje)* i *Kamen adj. arch. steinern* (466), homoforme *Dan (m.) astr. Tag, tal. giorno* i *Dan (adj), math. gegeben, tal. dato* (204), koje se u većini slučajeva međusobno razlikuju napomenama o gramatičkim obilježjima te homografi — *Gråd, hist. Burg, tal. castello* i *Gråd, phys. (tuča, led)* (367) ili *Pas, astr. Hund (ein Sternbild), tal. cane* i *Pas, zool (pojas) lat. cingulum*,

Gürtel (753). Zanimljivo je da je akcenat bilježen i kod onih leksema koje su homografične sa riječima iz opšteupotrebne leksike, kao u primjeru *Lûk, math. arch. (obluk) Bogen, tal. arco* (562). Kao dvije odrednice bilježe se i prevodni ekvivalenti, i to jedan do drugog ukoliko su istog ili bliskog fonemskog sastava — *Conto, merc. račun i Conto, merc. Rechnung, račun* (173), gdje se daju talijanski i njemački ekvivalent. Kao jedna odrednica bilježe se puni homonimi — *Sud, phil. stil. lat. iudicium... sud, mech. (posuda), Gefäß, tal. vaso* (1116), *Otok, ggr. (ostrvo) Insel, tel. isola... bot. lat. tumor, Geschwulst* (736) ili *Kosa* u značenjima *vlasi, orude i pačina* (500) a na isti način bilježi se polisemija leksema, kao u našem primj. ru *Hvatac* (405) ili u slučaju njemačke lekseme *Concentration, chem. 1. sgušćavanje 2. sgušćalo* (166). Brojevi se koriste za razgraničenje odrednica ukoliko se polisemija ili homonimija ostvaruju u istoj naučnoj oblasti, kako je u prethodnom primjeru. Ukoliko se značenja ostvaruju u različitim naučnim oblastima, biće razdvojena naznakom o oblasti, što se vidi iz primjera homonimičnih leksema ili iz primjera talijanske polisemične lekseme *Commune, mat. (solito), običan, stil. zajednički, opći* (165). Iz ovog primjera vidi se i kako su značenja polisemičnih i homonimičnih leksema razlikovana od dvostruke definicije sinonimima. Na kraju možemo zaključiti: homonimska masa u Šulekovom rječniku sužena je tipom rječnika, a dosljedno navođenje naznaka o sferi upotrebe lekseme pokazuje nam da li se značenja leksema ostvaruju u istom terminološkom sistemu ili ne; kao i u Vukovim rječnicima, izdvojeni su s jedne strane homografi, homoforme i paronimi, a s druge polisemične i homonimične lekseme — dakle, prezentacija homonimije bitno se razlikuju od one koja je danas uobičajena; homoforme i homografi razgraničavani su akcentom, odnosno napomenama o gramatičkoj obradi, dok je to bilo nemoguće uraditi s većinom homotona.

2.4.7. Rječnik JAZU ima daleko širu homonimsku masu nego bilo koji od dosad nabrojanih rječnika, jer je materijal na kojem se rječnik bazira ograničen samo vremenom njegovog nastanka, budući da građa nije ni teritorijalno ni funkcionalno sužena. I sam obim rječnika (23 toma) govori o tome kolika je homonimska masa uključena. Zanimljivost građe ovog rječnika je to što su u njega uključena i geografska imena, što uvećava broj homotona. Obrada značenja izuzetno je bogata — navode se sinonimske i opisne definicije, latinski ekvivalenti, primjeri, daju se tumačenja porijekla riječi, a zabilježeni su i izvori. (Obrada, doduše, unekoliko varira i vremenom se mijenja, što je i prirodno za rječnik koji se radi u tako širokom vremenskom rasponu). Gramatička obrada je uobičajena i dosljedna, a postoje znaci za razgraničavanje svih akcenata i postakcentske dužine. Sve odrednice bilježe se velikim slovom. No, što je najvažnije, ovo je prvi rječnik u kome postoje sredstva za obilježavanje homonimije — brojke ispred odrednica, kako nešto kasnije (1898) homonimiju bilježe priređivači trećeg izdanja Karadžićevog rječnika. Takva rječnička struktura daje ove mogućnosti: homonimija može biti obilježena i jasno razgraničena od srodnih pojava specifičnim sredstvima, članovi homografskih i homofornih parova mogu biti međusobno razgraničeni, a većina homotona ne može.

Lekseme *baba* ilustruju postupak u obradi homonima. Prvo se daje odrednica 1) *BABA f.* i iza nje navode, odvojena brojkama, značenja 1) *očina i*

materina mati, 2) *starica*, 3) *babica*, *primalja*, 4) *dojkinja*, 5) *dadilja*, 6) *Hekata* (*Baba od zlata*), 7) *planina u Hercegovini i Srbiji* a zatim 2) *BĀBA f.* i i iza nje 1) *rak morski*, 2) *neka mala morska riba*, 3) *nakovaň za klepañe kose* i 4) *BĀBA m.* u značenju *babo, otac* (I 128). Iz ovog primjera vide se svi značajni elementi obrade homonima — lučenje homonimije (zasebna odrednica i brojka ispred nje) i polisemije (brojke iz iste odrednice), nerazlikovanje homotona (*BĀBA* u značenju *planina*), te razlikovanje homografa i homoforma (*BĀBA f.* i *BĀBA m.*). Navešćemo još neke primjere koji ovo ilustruju — u primjeru 1) *BĀČINA f. stan, bačija, katun* 2) *BĀČINA f. aug. bāk* 3, *BĀČINA f. 1) selo u Srbiji* 2) *selo u Dalmaciji kod Makarske* (I 142) vidimo kako se navode puni homonimi, homografi i homotone. Primjer 1) *BĀČA m. hyp od bač* i 2) *BĀČA f. bošča* (I 141) pokazuje obradu homografa i homoforni. Obim homonimske mase ilustruje i podatak da se pod slovom *A* u ovom rječniku navodi preko 40 homonimskih gnijezda (puna homonimija, homografija, homotonija i homofornija). Na kraju za ovaj rječnik možemo reći: radi se o do tada najširoj zabilježenoj homonimskoj masi; homonimija se obilježava i razgraničava od polisemije onako kako je to i danas uobičajeno, a za to su prvi put u jednom našem rječniku upotrijebljena specifična sredstva razgraničavanja (brojke ispred odrednice); članovi homofornih i homografskih gnijezda razgraničavani su gramatičkom obradom i bilježenjem akcenata, što nije slučaj s homotonama.

2.4.8. Građa iz Broz-Ivekovićevog rječnika pokazuje da su puni homonimi bilježeni pod jednom odrednicom, kao i više značenja jedne lekseme. Tako su pod odrednicom *kosa* zabilježena značenja 1) *die Sense*, 2) *ćurčijnska kōsa*, 3) *die Haare* 4) *eine Art Berge* (I 565), dakle na isti način kao i značenja polisemične lekseme *mrša* — 1) *mršava ženska glava* i 2) *mršo* (I 711). Kao dvije odrednice bilježe se homografi, homotone i homoforme. Sve se to vidi iz odrednica *Bār, m.* — grad, *bār, m.* — biljka i *bār* — riječca (I 32). U ovom gnijezdu javljaju se sva ta tri odnosa. Homografi se registruju čak i kad razlika ne dolazi do izraza u osnovnom obliku — 1. *lūg, lūga* i 2. *lūg, lūga* (I 639). Bilježenje homoforma, homotona i homografa kao dvije odrednice dosljedno je. Upotreba brojeva ispred njih, međutim, nije. Brojevi su stavljeni bez ikakvog sistema. Tako gnijezda *lug* (I 639), *luk* (I 639), *kao* (I 511) imaju, a gnijezda *biti* (I 57–8), *bar /Bar/* (I 32) kao i *dovesti* (I 252–3) nemaju brojeve ispred sebe. Na kraju možemo reći: homonimija je određena onako kako je to učinjeno u Vukovim rječnicima, a ne onako kako je to danas uobičajeno — dakle kao dvije odrednice biće zabilježeni samo oni homonimi koji se razlikuju u nekim formama, grafiji ili zvuku; pri bilježenju homonimije dosljedno je korišten raspored odrednica, a brojevi ispred odrednica bilježeni su bez sistema; članovi homofornih, homotoni i homografskih gnijezda dosljedno su razgraničavani.

2.4.8. Na kraju se mogu iznijeti opšte konstatacije vezane za 19. vijek. Uočljivo je postojanje dvije struje u razgraničenju homonimije od srodnih pojava — jedna polazi od forme, pa razgraničava pune homonime i polisemične lekseme, s jedne strane, a homografe, homotone, homoforme i paronime, s druge; dok druga razgraničenje vrši semantički, pa razlikuje polisemiju od homonimije bilo koje vrste. Prvu struju nalazimo kod Stullija, Vuka, Šuleka

i u Broz-Ivekovićevom rječniku. Druga je prisutna u rječniku Mažuranića i Užarevića, te u Rječniku JAZU. Voltićev rječnik, s početka vijeka, nema sistem za razgraničenje, pa stoji po strani ova dva toka. U 19. vijeku prvi put se javljaju (u Rječniku JAZU) brojevi kao tehnička sredstva za razgraničenje homonimije i polisemije. Doduše, oni se tu nalaze ispred odrednice, a ne iza i natpisani kao što je to danas. Dakle, dvije činjenice obilježavaju ovaj vijek: dominacija struje koja razgraničenje vrši po kriteriju forme, i pojava tehničkih sredstava razgraničenja homonimije od srodnih pojava.

20. vijek

2.5. Kao što smo na početku već rekli, analizu pojedinačnih rječnika završavamo s krajem 19. vijeka. 20. vijek ne posmatramo na taj način iz više razloga, a prije svega zato što će tipovi obrade biti predočeni (u 3. dijelu) mahom na materijalu rječnika 20. vijeka. Osim toga, veliki broj rječnika i rječničkih tipova unio bi nepotreban balast u ovaj rad, upravo, učinio bi ga mehaničkim popisom obrade po pojedinim rječnicima. Neophodno je jedino dati opštu konstataciju da ovaj vijek donosi utemeljenje principa koji je započet u rječniku JAZU — razgraničavanje na osnovu semantičkog principa i obrojčavanje odrednica.

3. Pregled obrade po tipu obrade i komentar

3.0. U ovom dijelu biće izdvojeni načini postupanja s homonimijom u rječnicima našeg jezika. Pregled tipova obrade homonima u rječnicima prikazaćemo u dva dijela — u prvom će se posmatrati uslovljenost homonimske mase, odnosno njena suženost u zavisnosti od tipa rječnika, dok će u drugom biti riječi o tipovima razgraničenja homonima od srodnih pojava i međusobnom razgraničavanju članova raznih homonimskih gniježda.

3.1. Pod uslovljenošću homonimske mase tipom rječnika shvatamo njenu suženost u rječniku u odnosu na tu masu u jezičkom sistemu. Ovakvo posmatranje moguće je budući da nema rječnika koji bilježi cjelokupno leksičko blago. Tako se homonimska masa u pojedinim rječnicima, kako smo vidjeli, razlikuje po tome kako i koliko odstupa od one u sistemu. Postoje tri osnovna faktora koji uslovljavaju karakter homonimske mase:

- a) tip građe na kojoj se rječnik zasniva,
- b) tip rječnika, i
- c) količina građe koja se u rječnik unosi.

Po tipu rječnika građa može biti sužena:

- a) vremenski,
- b) teritorijalno,
- c) funkcionalno.

U rječniku je, razumije se, moguće kombinovanje ovih uzročnika suženosti.

Vremenska suženost građe javlja se u svakom rječniku, pa stoga ne možemo govoriti o nesuženoj rječničkoj građi. Osnovno je pravilo da je rječnička

građa uslovljena vremenom nastanka rječnika. Izuzetak su rječnici koji se bave nekim jezičkim razdobljem znatno ranijim od vremena u kojem se rječnik sastavlja, kakav je, na primjer, Daničićev (v. Daničić). Vremenska ograničenost građe uslovljava da se u rječniku ne javljaju svi parovi koji u cjelokupnom leksičkom sistemu postoje ili su postojali. U odnosu na današnje stanje sistema razlika je u tome da se neki parovi koji danas postoje ne javljaju (riječi koje su u međuvremenu ušle u leksički sistem) ali i da se javljaju parovi koji danas ne postoje (riječi koje su u međuvremenu izašle iz upotrebe). Kao primjer vremenske uslovljenosti može da posluži čitav spisak hronološki poredanih rječnika našeg jezika iz prethodnog poglavlja.

Što se tiče teritorijalne suženosti rječnika, postoje dva osnovna odnosa:

- a) rječnici koji obuhvataju građu sa cjelokupne teritorije našeg jezika,
- b) rječnici koji se baziraju na građi sa određene, sužene teritorije.

Rječnici koji se baziraju na određenoj suženoj teritoriji dalje variraju po tome o kojoj se teritoriji radi i koliko je ta teritorija sužena. Kao primjer nesuženog rječnika može da posluži Rječnik JAZU (v. JAZU). Rječnici su obično suženi dijalektom — kajkavskim (v. Finka) ili čakavskim (v. Hraste). Sužavanje može da ide od čitavog dijalekta (Hraste), preko govora određenog područja (v. Turina) do mjesnog govora (v. Houtragers).

I funkcionalno rječnici mogu da budu

- a) nesuženi i b) suženi.

Primjer nesuženog rječnika je ponovo Rječnik JAZU (v. JAZU). Građa može biti sužena po raznim osnovama — tako se Rečnik MS(MH) (v. MS(MH)) zasniva na književnom jeziku, Sabljakova Šatra (v. Sabljak) na žargonu, Šetkin (v. Šetka) ili Simeonov rječnik (v. Simeon) na terminologiji i sl. Posebno je zanimljivo funkcionalno suženje na dio idiolekta, kako imamo kod Stevanovića (v. Stevanović) i Pavkovića (v. Pavković).

Tip rječnika znatno rjeđe sužava homonimsku masu u njemu. Postoje dva osnovna odnosa između tipa rječnika

- a) rječnik svojom neutralnom strukturom ne uslovljava homonimsku masu,
- b) rječnik specifičnog tipa uslovljava homonimsku masu.

Kao primjer prvog tipa može da posluži bilo koji opšti rječnik (v. SANU, JAZU, MS(MH)). Drugi tip odnosa ilustruje rječnik *Šta je šta* (v. Velikanović), gdje se ne radi o suženoj homonimskoj masi usljed vremenski, teritorijalno ili funkcionalno sužene građe na kojoj se ovaj zasniva, nego od specifičnosti rječničkog tipa (ideografski rječnik) da unosi samo nazive za stvari.

Uslovljenost homonimske mase količinom građe koja je u rječnik ušla veoma je prost odnos — što je u rječniku uneseno više riječi, to bi homonimska masa trebalo da bude šira. Kao primjer mogu da posluže svi analizirani rječnici (vidi spisak izvora na kraju).

Kao što smo rekli, svi ovi uzročnici mogu da se kombinuju, pa i pravila uslovljenosti variraju u zavisnosti od toga koji su faktori u konkretnom slučaju iskombinovani. Tako je, na primjer, homonimska masa u Rječniku kajkavskog književnog jezika (v. Finka) uža nego što bi se to očekivalo u dijalekatskom rječniku, jer pored teritorijalnog postoji i funkcionalno suženje.

3.2. Pod pojmom „određenje homonimije“ podrazumijevamo obilježavanje homonimije i njeno razgraničavanje od srodnih pojava, te izdvajanje tipova homonimskog odnosa i međusobno razgraničavanje članova tih odnosa. Određenje homonimije zavisiće, prije svega od tipa i strukture rječnika. Po tome kako uslovljavaju obradu homonima rječnici mogu biti podijeljeni u dvije grupe:

- 1) rječnici u kojima je određenje homonimije nemoguće,
- 2) rječnici u kojima je to razgraničenje moguće.

Ovaj drugi tip može se podijeliti u dvije podgrupe:

- a) rječnici u kojima je određenje homonimije bitno,
- b) rječnici gdje je to nebitno.

Tako je određenje homonimije nemoguće u Rožićevom rječniku (v. Rožić), jer se tamo ne javlja ni jedan homonimski par. Određenje homonimije nebitno je, na primjer, u Enigmatskom rječniku (v. Polić), budući da se u ukrštenici svaki tip višeznačnosti realizuje jednako. U rječnicima u kojima je razgraničenje homonimije moguće i bitno određenje će dalje zavistiti od autorovih stavova i/ili njegove upućenosti u problem. Tako je moguće da autori:

- a) daju određenje homonimije potpuno,
- b) daju samo djelimično određene,
- c) uopće ne daju određenje homonimije,

Potpuno određenje znači za razgraničenje homonimije da se ona razlikuje i od polisemije i od paronimije, kako je kod Klaića (v. Klaić), a djelimično da se razlikuje samo od jednog od to dvoje, kako je, na primjer u Rječniku JAZU (v. JAZU). Isti tipovi odnosa važe i za razgraničenje tipova homonimskog odnosa — moguće je izdvojiti sve, samo neke ili nijedan. Ove mogućnosti ilustruju sljedeće dvije tabele:

hg	+++ - + - - -	hom-par	+ - -
hfr	+ - + + - + - -	hom-pol	+ + -
hfn	+ + - + - - + -		

(+/- = razlikovanje/nerazlikovanje pojava, hg = homografija, hfr = homofornija, hfn = homofonija, hom-par = odnos homonimije i paronimije, hom-pol = odnos homonimije i polisemije).

Tako se svi tipovi djelimične homonimije razlikuju u *Rječniku stranih riječi* (v. Klaić), samo homofoniju i homografiju razlikuje Sabljak u *Rječniku šatrovačkog govora* (v. Sabljak), samo homografija i homofornija razgraničene su u *Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika* (v. Bakotić), a samo homofornija i homofonija u *Rječniku kajkavskoga književnog jezika* (v. Finka); samo homografija razlikuje se u slikovnom rječniku *Šta je šta* (v. Velikanović), samo homofornija u *Hrvatskoj kršćanskoj terminologiji* (v. Šetka), a samo homofonija u *Sistematskom rečniku* (v. Jovanović); i, na kraju, ni jedan tip djelimične homonimije ne izdvaja *Hrvatskosrpski-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik* (v. Menac). Homonimija je razgraničena i od paronimije i od polisemije

u *Rječniku stranih riječi* (v. Klaić), samo od polisemije u *Hrvatskoj kršćanskoj terminologiji* (v. Šetka), a ni od paronimije ni od polisemije u *Pravopisnom rečniku* (v. Aleksić).

Što se tiče samog shvatanja homonimije, postoje dvije mogućnosti:

a) semantičko određenje (homonimi su riječi jednake forme, a različitog značenja), i

b) određenje po formi (homonimi su riječi jednakih inherentnih fonemskih obilježja, ali različitog akcenta, grafije i/ili morfoloških obilježja).

Prva grupa shvatanja daleko je šira i danas je jedina. Drugu grupu shvatanja možemo naći u nekoliko starijih rječnika. Tako je, na primjer, u Vukovim rječnicima (v. Karadžić).

3.3. Na kraju za obradu homonima u rječnicima našeg jezika možemo reći da pojam o homonimima postoji od samih početaka naše leksikografije, Vrančićevog rječnika (v. Vrančić). Kako se vidi iz prikaza u prvom dijelu ovog rada shvatanje homonimije, njeno razgraničenje od srodnih pojava i izdvajanje njenih podtipova evoluiralo je kroz četiri prethodna vijeka, da bi se u ovom iskristalisao neki opšti okvir, prije svega u tome što se razgraničenje homonimije od polisemije vršina osnovu semantičkog kriterijuma i što je obrojčavanje postalo uobičajena praksa. Obrada, ipak, varira u zavisnosti od tipa građe, rječnika i autorovih stavova, odnosno znanja, i rijetki su rječnici u kojima je obrada dosljedna. Ovdje pod nedosljednošću ne mislimo na razgraničenje homonimije od srodnih pojava u konkretnim primjerima (tu nedosljednosti ima i mora ih biti, jer još nisu pronađena konkretna operativna sredstva za razgraničenje homonimije u konkretnim slučajevima), nego na sistem razgraničenja, kako homonimije od polisemije, tako i pojedinih tipova homonimskog odnosa.

IZVORI

1. Aleksić — Radomir Aleksić, Jovan Vuković, Mate Hraste, *Pravopisni rečnik u: Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika sa pravopisnim rečnikom MS-MH*, Zagreb-Novı Sad, 1960.
2. Bakotić — Lujo Bakotić, *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, Izdanje piščevo, Beograd, 1936.
3. Belostenec — Joanis Belostenec, *Gazophylacium, seu latinoillyricorum onomatum aerarium*, Zagreb, 1740.
4. Benson — Morton Benson, *Englesko-srpskohrvatski rečnik*, Prosveta, Beograd, 1985.
5. Broz — Ivan Broz i Franjo Iveković, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1901.
6. Ćirilov — Jovan Ćirilov, *Rečnik novih reči (Reči, izrazi i značenja nastali u sh. jeziku posle drugog svetskog rata)*, Narodna knjiga, Beograd, 1982.
7. Daničić — Đuro Daničić, *Rječnik iz književnih starina srpskih*, U Biogradu, u Državnoj štampariji, 1862—64.
8. Della Bella — Ardelio Della Bella, *Dizionario italiano-latino-ilirico*, Venecija, 1782, Dubrovnik, 1785.
9. Finka — Božidar Finka i drugi, *Rječnik kajkavskoga književnog jezika*, JAZU i Zavod za jezik IFF, Zagreb, 1984.

10. Guberina — Dr. Petar Guberina i Dr. Kruno Krstić, *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940.
11. Habdelić — Juraj Habdelić, *Dictionar ili reči slovenske z vekšega vkup zebrane ...*, Nemški Gradec, 1670.
12. Hadrovics — Laszlo Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Slavistische Forschungen Band 48, Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1985.
13. Hevaji Uskufi — Muhamed Hevaji Uskufi, *Makbuli Arif (Potur Šahidija)*, u radu Alija Nametak, Rukopisni tursko-hrvatskosrpski rječnici, Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. XXIX, JAZU, Zagreb, 1968.
14. Houtragers — H. P. Houtragers, *The Cakavian Dialect of Orlec on the Island of Cress*, Studies in Slavic and General Linguistic volume 5, Rodopi, Amsterdam, 1985.
15. Hraste — Mate Hraste und Petar Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon* Band I, Slavistische Forschungen, Band 25, Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1979.
16. Jambrešić — Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica*, Zagreb, 1742.
17. JAZU — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb 1880–1976.
18. Jovanović — Ranko Jovanović i Laza Atanacković, *Sistematski rečnik srpskohrvatskog jezika*, Matica Srpska, Novi Sad, 1980.
19. Karadžić — Vuk Stefanović Karadžić, *Srpski rječnik 1818*, Sabrana dela Vuka Karadžića, knjiga II, Prosveta, Beograd, 1966.
20. Karadžić — Vuk Stefanović Karadžić, *Srpski rječnik istumađen njevažkijem i latinskijem riječima*, Beč, 1858.
21. Karadžić — Vuk Stefanović Karadžić, *Srpski rječnik istumađen njevažkijem i latinskijem riječima*, Beograd, 1935. (Radi se o fototipskom izdanju rječnika iz 1898)
22. Klaić — Bratoljub Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zora, Zagreb, 1968.
23. Matešić — Josip Matešić, *Rückläufiges Wörterbuch des Serbocroatischen*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1965–1967.
24. Mažuranić — I. Mažuranić und Dr. J. Užarević, *Njevažko-ilirski slovar*, Agram, 1842.
25. Menac — Antica Menac i Raisa I. Trostinska, *Hrvatskosrpski-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik*, Mali frazeološki rječnici 1, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1985.
26. Mikalja — Jakov Mikalja, *Blago jezika slovinskoga ili slovník u komu izgovaraju se rječi slovinske latinski i dijački*, Loreto, 1649.
27. MS(HM) — *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, Matica Srpska (Matica Hrvatska) Novi Sad (-Zagreb), 1967–1976.
28. Pavković — Vasa Pavković, *Rečnik poezije Milana Rakića*, Matica Srpska, 1984.
29. Plamenatz — Ilija P. Plamenatz, *Yugoslav abbreviations, a selective list*, Slavic and East European division, Reference department, Library of Congress, Washington D.C., 1959.
30. Polić — Branko Polić, *Enigmatski rječnik 5*, Enigmatsko udruženje Čvor, Bjelovar, 1980–1982.
31. Ristić — Svetomir Ristić i Jovan Kangrga, *Wörterbuch der serbokroatischen und deutschen Sprache*, I–II, Beograd, 1928/1936.
32. Rožić — Vat. Rožić, *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zemun, 1904.
33. Sabljak — Tomislav Sabljak, *Rječnik šatrovačkog govora*, Globus, Zagreb, 1981.
34. SANU — *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, SANU, Beograd, 1959-.

35. Simeon — Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
36. Skok — Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, 1971—1974.
37. Stevanović — Mihailo Stevanović i saradnici, *Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*, Vuk Karadžić — Narodna knjiga — Obod — Prosveta — SANU — CANU, Beograd — Titograd — Cetinje, 1983.
38. Stulli — Joakim Stulli, *Rječosložje u komu donose se upotrebljenja, uredjenja, mučnja istijeh jezika krasnoslovja načini izgovaranja i prorječja*, Dubrovnik, 1806.
39. Šetka — Jeronim Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija, treći dio: Hrvatski kršćanski termini slavenskoga porijekla*, Bogoslovna biblioteka knj. 15, Franjevačka visoka bogoslovija, Makarska, 1965.
40. Šulek — Bogoslav Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja, osobito za srednja učilišta*, I pola A—Nj, II pola O—Z, Zagreb, 1874.
41. Turina — Zvonimir Turina i Anton Šepić-Tomin, *Rječnik čakavskih izraza. Područje Bakarca i Škrpljeva*, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka, 1977.
42. Velikanović — Iso Velikanović i Nikola Andrić, *Šta je šta — stvarni hrvatski rječnik u slikama*, Minerva, Zagreb, 1938.
43. Voltić — Josip Voltić, *Ričoslovník (vocabolario-wörterbuch) iliričkoga italianskoga i nimačkoga jezika s jednom pridpostavljenom gramatikom ili pismenstvom*, Beč, 1803.
44. Vrančić — Faust Vrančić, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*, prvotisak Mleci 1595, pretisak Liber, Zagreb 1971.

Resumé

Danko Šipka

RÉDACTION DE LA HOMONYMIE DANS LES DICTIONNAIRES DE LA LANGUE SERBOCROATE

Cet oeuvre est composé de deux parties. Dans la première on montre le développement de la homonymie dans les dictionnaires de la langue serbocroate (depuis XVIe jusqu'à la fin du XIX siècle). Dans la deuxième partie, plus petite, se trouve un aperçu de la rédaction de la homonymie par le type.